Pregledni naučni rad
UDK:371.3:004.4
DOI:10.7251/ZND2601046H

VIRTUELNE ŠKOLE I KONCEPT UČENJA NA DALJINU U SAVREMENIM OBRAZOVNIM SISTEMIMA

***Prof.dr Esma Hasanbašić*[9]**
Univerzitet "Privredna akademija" Brčko distrikt

Apstrakt: *Primjena savremenih IKT u visokoškolskom obrazovanju doprinijela je i razvoju novih modela izvođenja nastave i učenja koji se odvijaju van učionice. Pri tome, polaznici pohađanjem kurseva na daljinu ništa ne gube u pogledu kvaliteta nastave i obima znanja koje stiču, dok im se sa druge strane pruža mogućnost da uče tempom koji njima odgovara, u vrijeme kada im odgovara, od kuće, čime im se olakšava da usklade učenje sa ostalim životnim obavezama. Obrazovanje na daljinu se može realizovati na svim nivoima obrazovanja, a najviše je zastupljeno u okviru visokog obrazovanja. Ono može postojati kao dopuna klasičnom obrazovanju ili kao potpuno samostalno. Prednost hibridnog obrazovanja leži u činjenici da se mogu iskoristiti najbolje osobine oba oblika obrazovanja. Ipak, ono se uglavnom koristi kao prelazni model pri potpunom prelasku na obrazovanje na daljinu. Digitalno društvo u kome živimo svakodnevno traži promjene i u sistemu obrazovanja. Ti zahtjevi najviše se odnose na potrebu uvođenja novih modela učenja koji će pratiti dinamične procese u savremenom društvu.*

Ključne riječi: *učenje na daljinu, virtuelne škole, IKT, obrazovni sistem, modeli učenja.*

Uvod

Današnje vreme karakteriše munjevit razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT), što ima uticaja na sve segmente života ljudi, pa i načine njihovog učenja i obrazovanja. Najznačajniju ulogu u tome je imao razvoj interneta, koji je omogućio ne samo daljinski pristup nastavnim materijalima, već i nesmetanu komunikaciju između profesora i studenata, i u slučajevima kada se oni nalaze na udaljenim lokacijama (Ćamilović, 2012).

Visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini nalaze se pred imperativnim zahtjevom i potrebom da iz osnova promjene svoju tehnologiju obrazovanja za različite funkcije koje su neophodne na putu izgradnje društva znanja, ali i razvoja koncepta cjeloživotnog učenja. Koncepcija učenja na daljinu zasniva se

[9] prorektor.nastave@privrednaakademija.edu.ba

na brzom pristupu velikom broju informacija, kreativnosti, istraživanju i novim naučno-tehnološkim paradigmama (Macanović, 2015).

Jedna od karakteristika savremenog informacionog društva je da nakon redovnog obrazovanja ljudi imaju potrebu da nastave da se usavršavaju kroz razne vidove formalnog, neformalnog i informalnog učenja (Macanović, 2011). Zbog same dinamike života i obaveza mnogi od njih teže stručnom usavršavanju, te sticanju novih znanja i vještina, kroz načine koji ne remete njihove dnevne obaveze. Sama po sebi javlja se potreba kod takvih ljudi da svoje znanje stiču kroz obrazovne aktivnosti nezavisno od mjesta i vremena. Takva potreba ukazuje na činjenicu da učenje na daljinu postaje neminovnost u vremenu u kome živimo.

TRENDOVI U OBRAZOVANJU NA DALJINU

Mnogi naši autori (Alibabić, Milićević, Drakulić, 2011; Ćamilović, 2012; Macanović, 2015; Muršak, 2009; Natek, 2010) ukazivali su na prednosti učenja na daljinu i potrebi integracije ovakvog vida učenja sa klasičnim oblicima učenja i školovanja. Pojam učenja na daljinu često se definiše i objašnjava na različite načine. Američka asocijacija za učenje na daljinu (The United States Distance Learninig Association, www.usdla.org) definiše pojam učenja na daljinu kao dostizanje znanja i vještina kroz dostavljene informacije i uputstva, primjenom različitih tehnologija i drugih formi učenja na daljinu. Gucijan (2013) smatra da je obrazovanje na daljinu proces povezivanja polaznika sa distribuiranim obrazovnim resursima.

U oblasti informacione-komunikacione tehnologije značaj obrazovanja je u proporcionalnoj vezi sa tehnološkim razvojem društva (Kulić, Despotović, 2005). Upravo polazeći od ove činjenice sve veći broj univerziteta u svijetu prepoznao je značaj sticanja znanja putem interneta. Ovaj vid edukacije je uveliko razvijen u svijetu pod različitim imenima: „učenje putem interneta", „učenje na daljinu" i „virtuelno učenje". S tim u vezi, danas postoje brojne organizacije koje okupljaju upravo ovakve visokoškolske ustanove. Krajem osamdesetih godina XX vijeka osnovano je Evropsko udruženje univerziteta za učenje na daljinu, ali prva praktična iskustva ove vrste obrazovanja javljaju se desetak godina kasnije. Danas praksa učenja na daljinu poprima sve veći značaj, usljed raznih faktora koji traže prilagođavanje brzim životnim uslovima i potrebi za sticanjem znanja, s druge strane. Često kod ljudi koji nisu adekvatno upoznati sa ovakvim načinom obrazovanja čujemo frazu "učenje na daljinu, učenje na brzinu". Takođe, prema Gucijan (2014) kod mnogih građana u Srbiji prevladava uvjerenje da znanje i diploma stečeni onlajn studiranjem manje vrijede. Takve predrasude često govore o lakoći ovakvog sticanja naučnih zvanja, mada se u praksi ova teza obara. Živeći u eri interneta javlja se sve veća potreba za njegovom upotrebom u obrazovanju. Upravo iz tog razloga i učenje na daljinu postaje sve interesantnije akademskim zajednicama i kada je riječ o razvoju kocepta cjeloživotnog učenja. Međutim, da

je učenje na daljinu još uvijek nerazvijen model obrazovanja na univerzitetima u BiH govori i istraživanje (Duronjić, Vukojević, 2014) koje je sprovedeno u Banjoj Luci na javnim i privatnim fakultetima u oktobru 2012 godine. Cilj istraživanja je bio da se utvrdi forma postojanja i razvijenoti onlajn studiranja. Na javnim fakultetima se ovakva forma koristi samo za prijavu ispita i praćenje ocjena studenata, dok na tri privatna fakulteta postoji onlajn studiranje (vanredni studij). Opravdanje za ovakavu situaciju u visokoškolskim ustanovama u Banjoj Luci možemo pravdati slabom informacionom infrastrukturom, kao i nedovoljnom informacionom opremeljenosti fakulteta. Ipak da bi smo bolje razumjeli značaj i potrebu ovakvog vida studiranja i njegovu integraciju u dosadašnji pristup obrazovanju neophodno je da se i upoznamo sa načinom i uslovima funkcionisanja učenja na daljinu. Kako bi što objektivnije predstavili učenje na daljinu i ustanove koje takvo učenje sprovode ukazaćemo na neke specifičnosti ovakvog učenja, kako i na koji način ustanove funkcionišu, koje su njihove prednosti i nedostaci, kakve standarde primjenju, te upoznati se sa pravnim i tehničkim aspektima ovakvog načina učenja.

MOGUĆNOSTI I IZAZOVI UČENJA NA DALJINU

Obrazovanje na daljinu se može posmatrati kao alternativa tradicionalnom školovanju u učionici i od posebnog je značaja za studente koji žele da uče od kuće, tempom koji njima odgovara, u svoje slobodno vreme (Ćamilović, 2012). Učenje na daljinu podrazumijeva takve metode učenja koje ne zahtjevaju fizičko prisustvo studenta u akademskim prostorima Iz ovog termina izvode se i neki uži pojmovi kao npr. elektronsko učenje, web učenje, virtuelno učenje. Obrazovanje na daljinu razvija se od kraja XIX vijeka u SAD. Pojava interneta ubrzala je razvoj ovakvog oblika učenja. Primjena onlajn studiranja, kao forme učenja na daljinu počinje 1960 uporedo sa razvojem interneta. Danas zahvaljujući razvoju informacione - komunikacione tehnologije učenje na daljinu postaje sve prisutniji vid sticanja znanja. Posljedica takvog sticanja obrazovanja su i otvoreni univerziteti, a znanja koja se stiču u takvim ustanovama često se nazivaju otvorenim, s obzirom da se mogu sticati posredstvom f leksibilne internet tehnologije. Govoreći o virtuelnom okruženju i uticaju digitalnih medija u obrazovanju Emanuel Castells u svojoj knjizi "Uspon umreženog društva" ukazuje da: "Škole i sveučilišta su, paradoksalno, institucije koje su najmanje dotaknute virtualnom logikom informatičke tehnologije, uprkos predvidljivoj, gotovo univerzalnoj, upotrebi računara u učionicama razvijenih zemalja. No one se neće izgubiti u virtuelnom prostoru" (Castells, 2000: 419). Castells smatra da će virtuelno učenje igrati značajnu ulogu u budućem poboljšanom obrazovanju odraslih, ali da se teško mogu zamijeniti sadašnje visokoškolske ustanove. Ipak, danas sve više se ukazuje na značaj virtuelnog učenja koje omogućuje obrazovanje u drugim zemljama, nudi izbor studija koje studenti nemaju u svojoj zemlji, ekonomična su, omogućavaju studiranje specifičnim grupama, osobama sa posebnim potrebama itd.. S obzirom na porast uloge interneta, znatno se

proširuju mogućnosti primjene savremenih nastavnih sredstava i novih modela učenja, kako u osnovnim i srednjim školama, tako i na fakultetima (Spalević i sar. 2011). Učenje na daljinu je potreba današnje generacije učenika koja odrasta u digitalnom dobu. "U vremenu koje se ubrzava uporedo s internet brzinom, koncept mjesta postaje "networld". U tom susretanju novog vremena i novog prostora na internetu, žive generacije djece i mladih rođenih u kompjuterskoj kulturi, s "kompjuterskim mišem u rukama". Oni su digitalna generacija okružena analognim institucijama i odraslima. Zbog posebnih sposobnosti koje razvijaju u komunikaciji sa kompjuterom i internetom zovu ih "generacijom Y", "generacijom Z", „e-kids generacijom", „generacijom S" i slično. Oni su mobilna i konektovana generacija koja brzo misli i prihvata, ali i očekuje izazove u internet dobu" (Tapavički-Duronjić, 2012:11). Danas, zahvaljujući dinamičnom razvoju informaciono - komunikacione tehnologije, sve više se govori o virtuelnim školama kao varijanti učenja na daljinu.

VIRTUELNE ŠKOLE U DIGITALNOM DRUŠTVU

Virtualne škole su obrazovne organizacije koje nastavu i kurseve izvode preko Interneta ili pomoću Web baziranih metoda, što je prirodan nastavak razvoja i primene tehnologija i učenja na daljinu (e-learning, distance learning). Razvoj i rasprostranjenost Interneta, video konferencija i edukacionog softvera snažno utiču na osnivanje virtuelnih škola (Stamenković, 2013).

Sama riječ "virtuelan" znači stvaran, realno postojeći. Virtuene škole su obrazovne organizacije koje nastavu i kurseve izvode preko Interneta ili pomoću Web baziranih metoda, što je prirodan nastavak razvoja i primjene tehnologija i učenja na daljinu (e learning, distance learning). Razvoj i rasprostranjenost Interneta, video konferencija i edukacionog softvera snažno utiču na osnivanje virtuelnih škola. Učenici mogu da pohađaju virtuelne škole sa bilo kog mjesta, u bilo koje vrijeme, a sa rastom mobilnog broadband a i uz odličnu ponudu smartfona i tableta mogućnosti pristupa Internetu se povećavaju, a uz njih i mogućnosti za virtuelno školovanje. Virtuelne škole imaju mnoge prednosti u odnosu na tradicionalne škole. One omogućavaju đacima/studentima da nastavni program prate po sopstvenom tempu, u vreme koje im najviše odgovara, a time i da eventualno ubrzaju studiranje. Virtuelne škole obezbeđuju sadržaj i kvalitet kurseva na nivou najboljih škola odgovarajućeg nivoa u svetu, i omogućavaju željeno školovanje onima koji nemaju adekvatne škole ili fakultete u regiji u kojoj žive ili iz bilo kog razloga ne mogu da pohađaju tradicionalne škole (Korićanin 2012).

Virtualne škole su način za modernizaciju koncepta školovanja. U virtuelnim školama studenti komuniciraju sa nastavnicima i drugim studentima putem e-mail-a, Skype-a, video konferencije i drugih digitalnih medija i internet alata. Za učenje koriste elektronske knjige (eBooks), online studijski materijali ili

CD/DVD paketi. (Stamenković, 2013). Učenici i studenti kroz online učenje vježbaju i važne vještine upravljanja vremenom, konstantno unapređuju svoju informatičku pismenost, mogu da kontaktiraju sa vršnjacima iz čitavog svijeta, da uspostave sopstveni način učenja praveći lični raspored časova i tempo usvajanja gradiva. Rješavanje problema i zadataka uključuje i grupni rad i diskusije sa kolegama i nastavnikom, neposredno ili putem Interneta. Virtualne škole obezbjeđuju obrazovanje i učenicima koji su u dužem vremenskom periodu bolesni ili hospitalizovani, licima sa posebnim potrebama, licima sa privremenim ograničenjem kretanja, đacima putnicima, trudnicama, bračnim parovima sa malom djecom, učenicima koji imaju fobiju od škole, učenicima koji su bili izloženi nasilju ili uznemiravanju u školi, licima koja ne znaju domicilni jezik (imigranti), licima koja su napustila školovanje ili žele da se doškoluju odnosno dokvalifikuju, studentima koji žele da ubrzaju studiranje. U velikom broju slučajeva, virtualne škole su odraz lokalnih ili nacionalnih potreba i politike, izraz tražnje na određenoj teritoriji ili lokaciji (Nejašmić, Mušura, 2012). Virtuelnih škola ima na svim kontinentima. a najviše ih je u SAD. Prva virtuelna škola otvorena je u Kaliforniji 1991. godine. U SAD oko 3% ukupne školske populacije pohađa potpuni ili delimični K 12 program u virtuelnim školama (uzrast 6 18 godina). Popularnost virtuelnih škola u SAD raste usled sve učestalijih pojava učeničkog nasilja i raznih drugih oblika netolerancije. Istraživanja su pokazala da ni komponenta socijalizacije ličnosti nije ugrožena kod učenika koji pohađaju virtuelne škole – naprotiv, veliki broj tih učenika redovno upražnjava razne sportske, kulturno umetničke i društveno korisne aktivnosti. Širom Evrope ima preko 70 virtuelnih škola u 19 zemalja, ali broj učenika u virtuelnim školama ne prelazi ni 1% ukupne školske populacije. Glavna prepreka za širu primenu virtuelnih škola u Evropi je pravna regulativa i konzervativna priroda resornih ministarstava. Virtuelne škole otvorene su i u Turskoj, Rusiji i zemljama Istočne Evrope, ali i sa njima ukupan broj virtuelnih škola u Evropi ne prelazi cifru 100. Najveća virtuelna škola u Evropi ima 1400 učenika, a najmanja 25, dok je prosečan broj učenika 470. Odnos privatnog i javnog vlasništva je 50:50. Desetak virtuelnih škola u Evropi otvoreno je namenski za strane državljane (nerezidente) i decu vojnih lica na prekomorskoj službi (Korićanin, 2012). Spektar pedagoških metoda koje su u virtuelnim školama primjenjuju je širok – od 100% online učenja, do mješovitog učenja sa pretežnom lice u lice komunikacijom. Mnoge današnje virtuelne škole su prije svega Internet portali koji nude Web bazirane kurseve. Neke škole imaju mogućnost za video nastavu na daljinu, gdje se video konferencijom obezbjeđuje online prisustvo učenika časovima. Virtuelne škole se, dakle, mogu pojaviti ne samo kao zamjena za tradicionalne škole, već kao dodatna opcija i dodatni izvor za učenje. Kada je u pitanju Velika Britanija pomenućemo Otvoreni Univerzitet, ujedno najstariji univerzitet na daljinu. Pod sloganom „Ovaj Univerzitet dolazi Vama" Otvoreni univerzitet je ustanovljen 1969. godine sa sjedištem u Milton Kejnu. Kada su u pitanju opšti podaci treba reći da se od osnivanja do danas na ovom univerzitetu obrazovalo preko dva miliona studenata. Trenutni broj studenata od kojih je 70% u stalnom radnom

odnosu je oko 190 000. Stalno zaposlenih je 1100. Gostujućih profesora i saradnika 7300. Broj centara za studiranje je 332 plus 13 regionalnih centara. Budžet otvorenog univerziteta je 75 miliona eura. Danas u svijetu postoji osamnaest otvorenih univerziteta. Jedan od najpoznatijih je svakako i otvoreni univerzitet Catalonia, otvoren 1995.godine (Macanović, 2015). Desetak virtuelnih škola u Evropi otvoreno je namjenski za strane državljane (nerezidente) i djecu vojnih lica na prekomorskoj službi. Spektar pedagoških metoda koje su u virtulnim školama primjenjuju je širok – od 100% online učenja, do mješovitog učenja sa pretežnom lice-u-lice komunikacijom. Mnoge današnje virtualne škole su pre svega Internet portali koji nude Web bazirane kurseve. Neke škole imaju mogućnost za video nastavu na daljinu, gde se video konferencijom obezbjeđuje online prisustvo učenika časovima. Virtualne škole se, dakle, mogu pojaviti ne samo kao zamjena za tradicionalne škole, već kao dodatna opcija i dodatni izvor za učenje (Stamenković, 2013).

Koncept celoživotnog učenja je uslov opstanka i napretka u savremenom svetu u kome dominira ekonomija znanja i podrazumeva reformu organizacije čitavog sistema obrazovanja kod nas. Školski i fakultetski obrazovni programi moraju se uskladiti sa savremenim zahtevima tržišta rada. Nažalost, volja države da se stanje promeni trenutno je na niskom nivou, pa Srbija postaje zemlja starih, a treba da postane zemlja obrazovanih. Obrazovanje u moderno doba obuhvata čitav životni vek ljudi – to je koncept celoživotnog učenja (Lifelong learning). Ukoliko obrazovanje ne doprinosi zapošljavanju i razvoju pojedinca, šteta za državu je ogromna, a takva praksa je dugoročno pogubna. Loše obrazovanje znači nezaposlenost, nizak kvalitet života i izolaciju od razvijenog sveta kome težimo. Koliko je neformalno obrazovanje važno pokazuju podaci na sajtu Eurostat, koji kažu da oko 50% mladih u Evropi do posla dolazi sticanjem veština uz pomoć stručnih kurseva, dok je u Srbiji taj procenat svega 10%. Srbija je na samom dnu po broju stanovnika starosti 25 64 godine koji pohađaju različite kurseve i obuke – svega 3% stanovništva, dok je prosek EU je blizu 9%. Sve ovo je u uskoj vezi i sa (niskom) svešću poslodavaca o važnosti ulaganja u ljudske resurse (Macanović, 2015).

Tipovi virtuelnih škola

U velikom broju slučajeva, virtualne škole su odraz lokalnih ili nacionalnih potreba i politike, izraz tražnje na određenoj teritoriji ili lokaciji.Virtuelne škole se obično klasifikuju prema obimu online komponenti u nastavi (Koričanin, 2012 vidi u Macanović 2015):

• Virtuelne škole sa kompletnim nastavnim programom (full time). Kompletna nastava se odvija kao učenje na daljinu. Učenici usvajaju gradivo po sopstvenom tempu i organizaciji vremena.

• Virtuelne škole sa delimičnim programom (dopunske škole, supplemental schools). Škole organizuju dopunske online časove sa udaljene lokacije, na bazi pojedinačnih kurseva koji unapređuju redovnu nastavu u tradicionalnim školama.
• Virtuelne „škole u školi“. U sklopu tradicionalnih škola organizuju se virtuelne škole sa djelimičnim online programom. Virtuelne škole se mogu podeliti i prema dostupnosti odnosno oblasti u kojoj deluju (međunarodne, državne, regionalne, opštinske), prema vlasništvu, odnosno osnivaču (državne, privatne, javno privatne, kompanijske, fondacijske...), prema stepenu obrazovanja (osnovne, srednje, koledž, fakultet). Karakteristike virtuelnih škola mogu da se razlikuju, ali je bitno da odgovaraju okolini kojoj služe i u kojoj rade.
Veoma važno je ukazati i na obrazovne standarde koje primjenjuju virtuelne škole u SAD. Navešćemo primjer virtuelne škole u Floridi koja obuhvata osnovno, srednje i visoko obrazovanje na daljinu. Da bi počela sa radom škola je morala ispuniti brojne standarde i dobiti veliki broj sertifikata od uglednih američkih udruženja i asocijacija. Iste i slične kriterijume morali su zadovoljiti i nastavnici. U svom radu „Virtuelne škole“ Damjanović (2013) ukazuje na neka od tih dokumenata i standarda. Američki konzorcijum za učenje na daljinu izdao je dokument koji u sebi sadrži principe koji su ujedno smernice za onlajn učenje. Ključni principi su: učenje mora imati jasnu svrhu sa striktno utvrđenim ciljevima i razultatima, učenik je aktivan i bavi se učenjem kroz rad, analogiju, kroz učenje na realnim iskustvima i situacijama putem simulacija, mora se omogućiti korišćenje raznih medija jer na taj način se angažuju različiti stilovi učenja kako bi se postigli ishodi učenja.

Američki Savez Nastavnika izdao je dokument Smjernice ili dobra praksa učenja na daljinu. Ovaj dokument od 14 standarda ima za cilj da pomogne nastavnicima da razviju što kvalitetnije programe i da ih usmere ka savladavanju veštine pripremanja onlajn kurseva. Komisija za međunarodnu i transregionalnu akreditaciju (CITA) daje dokument koji sadrži listu standarda kojima se obezbeđuje kvalitetno obrazovanje na daljinu, dok svaki standard sadrži listu pokazatelja kvaliteta sa skalom ocena kako bi se utvrdilo do kog stepena je standard zadovoljen. Nacionalna obrazovna asocijacija sa svojim dokumentom ima nameru da posluži kao vodič administratorima, edukatorima i drugima koji su uključeni u onlajn obrazovni sistem da naprave izbor koji će poboljšati nastavu na mreži, a konkretno se misli na veštine koje nastavnici treba da poboljšaju da bi postali kvalitetni edukatori. Međunarodni Savet za otvoreno učenje i obrazovanje na daljinu – ICDE (International Council for Open and Distance Education) ima prvenstveni cilj promovisanje učenja na daljinu u svetu, pružanje podrške razvoju obrazovnih sistema na nacionalnim, regionalnim i globalnim nivoima kao i doprinos razvoju novih metodologija i tehnologija u obrazovanju koje podstiče prije svega permanento učenje, razvoj obrazovne strategije i politike, te podsticanje internacionalne saradnje (Macanović, 2015).

Zaključak:

Učenje na daljinu je potreba i budućnost nove generacije studenata koji odrastaju u svijetu digitalne tehnologije, koja za njih danas predstavlja prirodno okruženje. Otvoreni univerziteti kao virtuelne visokoškolske ustanove rezultat su obrazovne politike mnogih evropskih i svjetskih obrazovnih sistema, koji su razumjeli potrebe globalizacije i prepoznali ulogu znanja u tom procesu. Ovakav model visokoškolskih ustanova, ali i osnovnih i srednjih škola već je prepoznatljiv u ekonomski razvijenim društvima. Izgradnja društva znanja zahtjeva izmjenjen način upravljanja i znanja koji će uticati na buduću proizvodnju, zahvaljujući informacijskom i naučnom obrazovnom sistemu koji se razlikuje od politehničkog dualističkog obrazovnog sistema. Informacija i znanje kao novi vladajući predmet rada pretvaraju globalno društvo u obrazovni i naučni sistem. Obrazovanje se danas smatra uslovom opstanka i razvoja modernih društava, a znanje se često posmatra kao najmoćnije oružije jednog društva. Virtualne škole imaju mnoge prednosti u odnosu na tradicionalne škole. One omogućavaju đacima/studentima da nastavni program prate po sopstvenom tempu, u vreme koje im najviše odgovara, a time i da eventualno ubrzaju studiranje. Virtuelne škole obezbjeđuju sadržaj i kvalitet kurseva na nivou najboljih škola odgovarajućeg nivoa u svetu, i omogućavaju željeno školovanje onima koji nemaju adekvatne škole ili fakultete u regiji u kojoj žive ili iz bilo kog razloga ne mogu da pohađaju tradicionalne škole. Učenici i studenti virtualnih škola kroz online učenje vježbaju i važne vještine upravljanja vremenom, konstantno unapređuju svoju informatičku pismenost, mogu da kontaktiraju sa vršnjacima iz čitavog svijeta, da uspostave sopstveni način učenja praveći lični raspored časova i tempo usvajanja gradiva.

Literatura:

1. Alibabić Š., Milićević V., Drakulić M. (2011) Modeli učenja u korporacijama, Andragoške studije br. 2, IPA, Beograd, pp.65-83.
2. Castells, M. (2000). Uspon umreženog društva. Zagreb: Golden marketing.
3. Ćamilović D. (2012) Trendovi u obrazovanju na daljinu, International Scientific Conference „GLOBALISATION CHALLENGES AND THE SOCIAL-ECONOMIC ENVIRONMENT OF THE EU“, zbornik radova, Novo Mesto, pp. 125-132.
4. Damjanović, D. (2013). Virtuelne škole. Na sajtu: http:/www. http:// pripremazacas.wordpress.com/ostalo/virtuelne-skole/. Očitano: 22.11.2025.
5. Gucijan, S. (2013). Potreban virtuelan univerzitet dijaspore. Na sajtu. http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Potreban-virtuelni-univerzitet dijaspore. Očitano: 15.11.2025.

6. Gucijan, S. (2014). Predrasude koče „učenje na daljinu". Na sajtu. http:// www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Predrasude-koce-ucenje-na-daljinu. lt.htm. Očitano: 27.10.2025.
7. Korićanin, E. (2012). Razvoj virtuelnih okruženja i primena u elektronskom učenju. Na sajtu: http://www.ftn.kg.ac.rs/download/SIR/ Edin Koricanin. Očitano: 15.10.2025.
8. Kulić, R., Despotović, M. (2005). Uvod u andragogiju. Zenica: Dom štampe.
9. Lackney, J. A. (2001). Classrooms of the Future: Thinking Out of the Box. School Design Research Studio, University of Wisconsin Madison. Na sajtu: http://schoolstudio.engr.wisc.edu/futureclassrooms. html. Očitano: 10.11.2025.
10. Macanović, N. (2011). Bolonjski proces i koncept cjeloživotnog učenje. U Zborniku: Kvalitet nastavnog i naučnog rada i bolonjski proces str.279 – 288. Banja Luka: Filozofski fakultet.
11. Macanović, N. (2015). Pedagoške aktuelnosti. Banja Luka: EDC i Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci. Dragičević, M. (1996). Ekonomija i novi razvoj. Zagreb: Alinea.
12. Muršak, J. (2009). Obrazovanje odraslih u Sloveniji između zahtjeva Evropske unije, te mogućnosti i stvarnosti. Ljubljana Andragoški glasnik. 2/2, Ljubljana. 73 – 83. 48.
13. Natek, K.M. (2000). Države svijeta 2000. Zagreb: Mozaik knjiga.
14. Nejašmić, K., Mušura, V. (2012). Šta je online učenje, e-učenje i učenje na daljinu? Na sajtu: http://www.24sata.hr/pametnakuna/sto-je online-ucenje-e-ucenje-i-ucenje-na-daljinu. Očitano. 15.10.2025.
15. Popović B., Vančo L. (2008) Koncepti učenja na daljinu primijenjeni na nastavu elektronike, INFOTEH-JAHORINA Vol. 7, Ref. E-III-11, pp. 513-517.
16. Spalević, Ž., Panić, S., Pavlović,M.,Petrović,M. (2011). Virtuelni svet kao novi trend na polju e-učenja. U Zborniku: Infoteh-Jahorina. Vol.10. str.761-765. Istočno Sarajevo: Elektrotehnički fakultet.
17. Stamenković, S. (2013). Virtuelne škole. Na sajtu: https://pc.pcpress.rs/tekst.php?id=10841. Očitano: 23.10.2025.
18. Tapavički-Duronjić, T. (2012). Internet kultura djece i mladih u Republici Srpskoj. Banja Luka: Univerzitet Banja Luka.
19. Tapavički-Duronjić, T., Vukojević, B. (2014). Informaciono komunikacioni modeli onlajn obrazovanja. Radovi. br.18. s.20-29. Banja Luka: Filozofski fakultet.

VIRTUAL SCHOOLS AND THE CONCEPT OF DISTANCE LEARNING IN MODERN EDUCATION SYSTEMS

Prof.dr Esma Hasanbašić
University "Academy of Business" Brčko District

Abstract: *The application of modern ICT in higher education has also contributed to the development of new models of teaching and learning that take place outside the classroom. At the same time, by attending distance learning courses, students do not lose anything in terms of the quality of teaching and the amount of knowledge they acquire, while on the other hand they are given the opportunity to learn at a pace that suits them, at a time that suits them, from home, which makes it easier for them to balance learning with other life obligations. Distance education can be implemented at all levels of education, and is most common within higher education. It can exist as a supplement to classical education or as a completely independent one. The advantage of hybrid education lies in the fact that the best features of both forms of education can be used. However, it is mainly used as a transitional model when completely switching to distance education. The digital society we live in demands changes in the education system every day. These demands mostly relate to the need to introduce new learning models that will keep up with the dynamic processes in modern society.*

Keywords: *distance learning, virtual schools, ICT, educational system, learning models.*